

В ролі евфемізмів можуть виступати запозичені з інших мов лексичні одиниці, які завдяки своїй непрозорій семантиці, що надає значенню слова нечіткості, неконкретності, щонайменше на перших порах їх вживання не завжди є чітко зрозумілим широким верствам носіїв мови, напр., *gentle inflation* звучить часом менш неприємно ніж *schleichende Inflation*.

Позитивна семантика окремих слів може забезпечувати позитивний прагматичний ефект і для всього словосполучення, напр.: *intelligente Waffensysteme/Bomben*. Іншомовна «оболонка» англіцизмів навіть при сьгоднішній масовій двомовності є ефективною для утворення такого типу назв, напр.: *Fallout* замість *radioaktiver Niederschlag*, *Job-Sharing* замість *Arbeitsplatzteilung* та в гібридному утворенні *Out-of-area-Einsätze der Bundeswehr*. У своїй праці про тенденції в сучасному німецькому слововжитку А.Шенфельд пише з приводу таких новітніх евфемізмів: «*Fallout[...]* *Von dem haben wir schon lange nichts mehr gehört. Tschernobyl haben wir längst wieder vergessen, Pfifferlinge aus Polen essen wir auch wieder. Wer weiß, vielleicht hat gerade dieses Wort dazu beigetragen, vermeidet es doch das häßliche «radioaktiv»* [5, с. 62]. Пор.тж. такі відомі у воєнно-політичному лексиконі евфемізми як *Peace Shield* (назва стратегічної оборонної ініціативи), *Peace-keeper*, *Peacemaker* (назви ракет).

Для евфемізмів характерна недовговічність, яка пояснюється природою цього типу назв. У ході частого вживання трансномінації ознака, що була покладена в її основу, перестає відчуватись мовцями, евфемізм починає сприйматися як основне позначення денотата, його пряма назва, в результаті чого виникає потреба в появі нового евфемізму.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити такі висновки: 1) процес утворення евфемізмів у досліджуваній сфері лексики йде в напрямку ускладнення конструкцій; для створення назв використовуються лексеми з позитивною семантикою, іншомовні лексеми, метафори, термінологія, запозичена з інших сфер функціонування мови тощо. Ці шляхи утворення інновацій в основному характерні для всього словникового складу сучасної німецької мови, що свідчить про тісний взаємозв'язок явищ у мові взагалі та в її лексико-семантичній системі зокрема; 2) евфемізмам властива мобільність, яка пов'язана з їх природою та з дією позамовних детермінантів і яка є одним із чинників, що обумовлюють динамічність словникового складу мови в цілому; 3) особливістю досліджуваної групи евфемізмів є постійне збільшення кількості англіцизмів у її складі, що пояснюється, зокрема, загальною сучасною тенденцією до запозичень з американського варіанта англійської мови.

Література:

1. Бердова Н. М. Эвфемизмы в современном немецком языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. М. Бердова. – К.: Киев. гос. пед. ин-т иностр. языков. – К., 1981. – 19 с.
2. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.
3. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М.: «Менеджер», 2000. – 192 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

4. Klemperer V. LTI. Notizbuch eines Philologen. – Leipzig: Philipp Reclam jun., 1968. – 349 S.
5. Schonfeld E. Alles easy: ein Wörterbuch des Neudeutschen. – Orig.-Ausg. – München: Beck, 1995. – 175 S.
6. Stedje A. Deutsche Sprache gestern und heute. Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde. – 3. Aufl. (unver.) – München: W. Fink Verlag, 1996. – 223 S.

УДК 811. 161. 2: 811. 112.2

Р. О. Каракевич,

Дрогобицький державний педагогічний університет, м. Дрогобич

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФАКТІВ МОВИ Й КУЛЬТУРИ У ЗІСТАВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Питання лінгвокультурологічних досліджень вивчень фактів мови й культури належить до актуальних проблем сучасної лінгвістики. ФО є носіями символічних категорій, що знаходять відображення у фразеологічних системах досліджуваних мов. Застосування зіставно-типологічного методу та вивчення ФО у зіставній фразеології дає змогу виявити факти мови й культури в національній свідомості носіїв, що сприяє оптимізації міжкультурного спілкування.

Ключові слова: антропоцентричність, прагматичність, порівняльно-історична, системно-структурна парадигми, системоцентричний напрям.

Вопрос лингвокультурологических исследований изучения фактов языка и культуры относится к актуальным проблемам современной лингвистики. ФЕ являются носителями символических категорий, что и находят отражение у фразеологических системах исследованных языков. Использование сопоставительно-типологического метода и изучения ФЕ в сопоставительной фразеологии даёт возможность представить факты языка и культуры в национальной сознании носителей, что способствует оптимизации межкультурного общения.

Ключевые слова: антропоцентричность, прагматичность, сравнительно-историческая, системно-структурная парадигмы, системоцентричное направление.

The problem of linguistic-culturological investigations of language and culture facts is one of the urgent problems of modern linguistics. Phraseological units are carriers of symbolic categories and this fact is reflected in phraseological systems of investigated languages. The usage of a comparative-typological method as well as the study of phraseological units enables revealing language and culture facts in the national consciousness of native speakers that facilitates the optimization of cross-cultural communication.

Key words: anthropocentrism, pragmatism, comparative-historical, systemic-structural paradigm, systemic-centric trend.

Постановка проблеми. У пропонованій статті розглядається зміна орієнтації мовознавчих досліджень із раніше пріоритетного системоцентричного напрямку вивчення мови на антропоцентричний, що зумовила зміщення інтересів лінгвістів від дослідження мовних чинників самих по собі й мови як системи в галузі вивчення зв'язків мови з мисленням, свідомістю та побутом людини (М. Ф. Алефіренко, Н. Д. Арутюнова, Н. Бардіна, І. О. Голубовська, О. Кубрякова, А. М. Приходько, О. Селіванова, Ю. Степанов, О. В. Тищенко та ін.). Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики, яка співіснує з попередніми двома – порівняльно-історичною і системно-структурною, передбачає більш масштабне

осмислення функцій мови, вихід за межі вузькорационального, прагматичного трактування її призначення, розгляд мови як «дому буття людської істоти» [22, с. 354]. Уявлення М. Хайдеггера про мову як про «дім буття» дозволило Ю. Степанову інтерпретувати мову як результат складної когнітивної діяльності людини, як простір думки. Мова сприймається як з'єднуючий елемент між окремою людиною та ментальністю нації, до якої вона належить, причому завдяки мові можливо не тільки віднайти цей зв'язок на сучасному етапі, а й простежити його розвиток у ході всієї історії нації та суспільства. Всі елементи народної культури знаходять відбиток у мові певного народу, яка є відмінною від інших саме через специфіку відображення в ній світу та людини в ньому [22, с. 58].

Завдяки антропоцентричній парадигмі лінгвістики, що декларує вивчення фактів мови «в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю» [9, с. 8], бо «сама людина визначає «людиноподібність» речі – в тому, що стосується її розміру, конструктивних особливостей, частково і матеріалу, міцності, ваги тощо» [18, с. 28], отримала новий імпульс розвитку проблема *мова – свідомість – культура*, яка перебуває у центрі уваги сучасного мовознавства. Саме дослідження мови в людині та людини в мові є ключовим моментом лінгвістики сьогодення. Мова є багатовимірним явищем, тому вивчення її природи не може зводитися лише до вивчення мовних виявів. У кінці ХХ ст. до вже окресленої кількості образів мови додається ще один – мова як продукт культури, її складова й умова існування, як фактор формування культурних кодів. Людина є виміром власного пізнання та пізнання світу, вона створює у свідомості певний антропоцентричний порядок, зрозуміти який допомагає мова.

Актуальність статті зумовлена антропоцентричним підходом, що викликав появу багатьох нових напрямів лінгвістичної науки: когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, соціолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвопрагматики, етнолінгвістики та ін. Вивчення мовних феноменів цими мовознавчими дисциплінами відбувається на рівні відношень «мова й мислення», «мова й суспільство», «мова й культура». Природна мова розглядається як найважливіший «вхід» до дослідження пізнавальних і мисленневих механізмів людської свідомості, як засіб акумуляції та передачі соціокультурних знань.

Аналіз останніх джерел. У фразеології, номінативні одиниці якої є об'єктом нашого дослідження, антропоцентрична парадигма постає настільки широко, що її М. Алефіренко називає *суперпарадигмою* [1, с. 14]. Під її «дахом» різноманітні концепції переростали в самостійні фразеологічні парадигми: когнітивну фразеологію, фразеологічну лінгвокультурологію, комунікативну фразеологію, прагмалінгвістичну фразеологію, порівняльно-когнітивну фразеологію та ін. Антропоцентрична парадигма стала також основою для формування когнітивно-культурологічної парадигми фразеології [1, с. 147–185], яка охоплює й такі актуальні нині аспекти вивчення фразеологічних одиниць (ФО), як порівняльно-когнітивний та етнокультурний.

При цьому слід наголосити, що в межах антропоцентричної парадигми було висловлено чимало ідей, спрямованих на виявлення елементів системності у сфері взаємодії мови й культури – соціосеміотична реконструкція індоєвропейських соціальних понять (Е. Бенвеніст), теорія асоціативно-семантичних рядів (М. Маковський), теорія концептуалізованих сфер (концептосфер) та семіотики культурних концептів (А. Вежбицька, Ю. Степанов та ін.), принцип семантичної регенерації (семантичної реконструкції) культури, формалізовані моделі культури та логіко-семантичний підхід до етнокультурних феноменів (Н. Арутюнова, Т. Булигіна, Д. Шмельов), принцип моделювання архаїчних семіотичних систем шляхом виявлення набору семантичних (сакральних) опозицій в індоєвропейському й слов'янському фольклорі та міфологічних текстах (В. Іванов, В. Топоров, Т. Цив'ян та ін.). Проте універсальних методів вивчення міфологічних, етнолінгвістичних, обрядових, фольклорних систем поки що немає [19, с. 6]. Тому «витягти» та розкодувати когнітивну й етнокультурну інформацію зі значення ФО, яке є амальгамою семантичних і семіотичних смислів, індукованих фразеологізацією як процесом вторинної, непрямо-похідної номінації, слушно, на наш погляд, за допомогою епістемологічного апарату досить нової (вона виникла на стику ХХ та ХХІ століть) мовознавчої дисципліни – лінгвокультурології, теоретична й методологічна база якої перебуває ще на стадії становлення [4, с. 3; 5, с. 9; 6, с. 19; 9, с. 25–26; 12, с. 260]. Зародженню лінгвокультурології, в руслі якої мова досліджується як феномен культури, її умова та продукт, а також аналізується взаємодія мови й культури за рахунок виокремлення систем, що втілюють і представляють культурні цінності, сприяв саме антропологічний підхід до аналізу мовних явищ.

Метою даної розвідки є лінгвокультурологічне осмислення фактів мови й культури при зіставному аналізі.

Об'єктом дослідження є культурно-національна специфіка ФО, структурно-семантичні, прагматичні особливості, а також ідеографічні риси, пов'язані зі специфічним утіленням національно-культурного компонента значення, його своєрідною культурно-аксіологічною категоризацією в межах фразео-семантичного поля чи класу одиниць певної мови.

Необхідність відображення єдиної теорії взаємодії мови й людини спонукає науковців звернутися не лише до лексики, але і до фразеології певної лінгвокультури – найбільш національно-детермінованого й самобутнього явища, що найяскравіше відображає процес розвитку національної культури народу протягом достатньо тривалого часу, фіксує в мові певні культурні настанови, еталони, архетипи етносу.

Фразеологія відтворює в концентрованому вигляді специфіку історико-культурного розвитку тієї чи іншої національно-культурної спільноти, допомагає вирішити одну з найактуальніших проблем сучасних семантичних і лінгвосеміотичних досліджень – проблему взаємодії змісту мовних одиниць із пізнанням (когніцією) людини та її культурою. Особливим чином національно-культурне маркування ФО виявляється при їх зіставному аналізі, при «накладенні» різних фразеологій, коли кризь призму міжмовного зіставлення, через універсальне вдається вичленувати національно-специфічне [2, с. 40–41; 7, с. 134; 8, 379–381; 15, с. 57–65] (що, власне, й стало причиною виокремлення у межах зіставного (контрастивного) мовознавства зіставної фразеології [див. праці 3; 127; 6; 21; 23; 24; 273; 25, 26;]). Це спонукає дослідників до аналізу онтологічних і культурологічних особливостей внутрішньої форми ФО, включаючи паремії, у споріднених і генетично віддалених мовах у їхній кореляції із семантичними й семіотичними протиставленнями добро – зло, світло – темрява та концептами ДУША, ДОЛЯ, СМЕРТЬ тощо [див., напр.: 10; 17; 20; 24]. Такі дослідження засвідчили, що у більшості випадків не збігається смислове наповнення онтологічно важливих для кожної лінгвокультури понять, бо кожен етнос по своєму концептуалізує й категоризує об'єктивний світ, залишаючи в таких поняттях відбитки власного світосприйняття, світобачення та світорозуміння, аналіз яких дозволяє сформувати цілісне уявлення про характер певного народу, його менталітет. Асиметричними є як смислове наповнення концептів (поняттєвий, перцептивно-образний і ціннісний складники), так і їхня об'єктивація мовними одиницями, зокрема «дзеркалом душі народу» (В. А. Маслова) – фразеологією.

Висновки. ФО є, на наше переконання, необхідними для адекватного лінгвокультурологічного осмислення фактів мови й культури, взаємодії різних мовленневих структур у процесі комунікації носіїв різних лінгвокультур та для виявлення ізоморфних й аломорфних структурно-семантичних та образно-характерологічних особливостей знаків вторинної

номінації. Це пов'язано насамперед з тим, що ФО виникають у національних мовах на основі такого образного представлення дійсності, яке відображає побутово-емпіричний, історичний чи духовний досвід мовного колективу, пов'язаний, безумовно, з його культурними традиціями, оскільки суб'єкт номінації в мовній діяльності – це завжди суб'єкт національної культури.

Перспективи подальших досліджень. Становлення лінгвокультурології не могло відбутися, аж поки на всьому пострадянському просторі на всю силу заявила про себе лінгвокогнітологія, тобто поверхове дослідження менталітету того чи іншого етносу було підкріплене вивченням глибинних когнітивно-ментальних структур, які, власне, й формують цей менталітет. Тому цілком слушно в цьому зв'язку є думка М. Л. Ковшової, що «лінгвокультурологічний підхід у фразеології ґрунтується на положенні, що культура втілює свій ціннісний зміст у мові як найбільш універсальному засобі найменування світу. Органічний зв'язок мови, культури й національного менталітету, з одного боку, і поступальний рух лінгвістики до виявлення механізмів взаємодії цих фундаментальних систем, з другого, – підтверджують об'єктивність наукової думки в поєднанні лінгвістики та культурології в нову дисципліну. Основна мета лінгвокультурологічного напрямку у фразеології полягає у виявленні способів і засобів утілення «мови» культури до змісту фразеологізмів» [4, с. 3; 14; 16]. Цю думку дослідниці слід скоригувати, на наше переконання, так: лінгвокультурологія – це поєднання насамперед етнолінгвістики (етнос + мова) та лінгвокогнітології, а точніше лінгвоконцептології (концептосфера (сукупність концептів культури) + мова). Тому було б доцільно у нашій подальшій розвідці розглянути саме етнолінгвістичні та лінгвоконцептологічні витоки лінгвокультурології.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : Монография / Николай Фёдорович Алефиренко. – М. : ООО Изд-во «Элпис», 2008а. – 271 с.
2. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – №6. – С. 37–48.
3. Кириллова Н. Н. Фразеология романских языков : этнолингвистический аспект / Нина Николаевна Кириллова. – Ч. 1 : Природа и космос. – СПб. : РГПУ, 2003. – 317 с.
4. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Мария Львовна Ковшова. – М., 2009. – 48 с.
5. Кошарная С. А. Миф и язык : Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира / Светлана Алексеевна Кошарная. – Белгород : Изд. Белгородск. гос. ун-та, 2002. – 288 с.
6. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с. – С. 323. – Мізін К. І. Порівняння у фразеології / Костянтин Іванович Мізін. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 240 с.
7. Мокієнко В. М. Українська етнофразеологія в загальнослов'янському висвітленні // Мовознавство. Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі українців. – К. : Пульсари, 2002. – С. 379–386.
8. Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 25–33.
9. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры. – Пермь : ПГПИ, 1990. – 127 с.
10. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / Александр Давидович Райхштейн ; [учебн. пос. для пед. ин-тов]. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова ; [підруч.]. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Чубенко К. В. Лінгвокультурологія з погляду історіографії / К. В. Чубенко // Новітня філологія : Журнал. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – № 4 (24). – С. 57–70.
13. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психоконгнітивний та етнокультурний аспекти) / Олена Олександрівна Селіванова. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
14. Солодуб Ю. П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования / Ю. П. Солодуб // Филологические науки. – 1990. – № 6. – С. 55–65.
15. Солодуб Ю. П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования / Ю. П. Солодуб. – М. : Наука, 1985. – 219 с.
16. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
17. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.
18. Топорова Т. В. Семантическая структура древнегерманской модели мира / Татьяна Владимировна Топорова. – М. : Радикс, 1994. – 190 с.
19. Толстая С. М. Славянские мифологические представления о душе // Славянский и балканский фольклор. Народная демонология. – М. : Индрик, 2000. – С. 52–95.
20. Федулєнкова Т. Н. Ізоморфізм і алломорфізм в германській фразеології (на матеріалі англійського, німецького і шведського мов) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Татьяна Николаевна Федулєнкова. – Северодвинск, 2006. – 380 с.
21. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме (Пер. с нем.) // Проблема человека в западной философии. – М. : Прогресс, 1988. – С. 314–356.
22. Эмирова А. М. Сопоставительная характеристика фразеологии русского и крымскотатарского языков: универсальное и специфическое // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 1998. – № 5. – С. 329–332.
23. Georgijewa S. K. К вопросу о сравнении концептов культуры во фразеологических единицах русского и болгарского языков // Frazeologia słowiańska i inne płaszczyny systemu językowego. – Gdańsk, 2004. – S. 59–63.
24. Korhonen J. Kontrastivität in der Phraseologie / J. Korhonen, B. Wotjak // Deutsch als Fremdsprache : Ein internationales Handbuch / hrsg. von G. Helbig, L. Götze, G. Henrici, H.-J. Krumm. – Berlin, NY : Walter de Gruyter, 2001. – S. 224–235. – (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 19).
25. Sadikaj S. Metaphorische Konzepte in somatischen Phraseologismen des Deutschen und Albanischen : Eine kontrastive Untersuchung anhand von Herz- und Hand-Somatismen / Sonila Sadikaj : Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät I der Julius-Maximilians-Universität Würzburg. – Würzburg : WespA, 2010. – 330 S. – (WespA. Würzburger elektronischen sprachwissenschaftlichen Arbeiten. Nr. 9).